

*Marian Wójtowicz**

O ZAPOŻYCZENIACH POLSKICH W SŁOWNICTWIE GWAR OKOLIC MOSKWY

ON POLISH LOANWORDS IN THE DIALECTS OF THE MOSCOW AREA

The article deals with 35 Polish loanwords in the dialects of the Moscow area. They were borrowed mainly during the 17th–18th centuries.

Keywords: Russian dialect vocabulary, Polish loanwords in Russian, Moscow dialects

Słowa kluczowe: rosyjskie słownictwo gwarowe, zapożyczenia polskie w rosyjskim, gwary moskiewskie

Wyrazy zapożyczone do języka rosyjskiego z języków obcych stały się przedmiotem badań w połowie XIX wieku. Ich podstawę stanowił materiał dwóch obszernych słowników wydanych przez Akademię Nauk: czterotomowego słownika języka cerkiewnosłowiańskiego i rosyjskiego [SCRJ; Сороколетов, 2001, s. 163–188], liczącego 114 749 wyrazów i słownika gwarowego *Opyt oblastnogo velikoruskogo slovarja* [Opyt; Сороколетов, 2001, s. 280–285], zawierającego 18 011 wyrazów. Artykuły poświęcone zapożyczeniom i wykazy wyrazów zapożyczonych zaczęły się ukazywać już w pierwszym tomie czasopisma „Izvestija” w postaci dodatku „Materialy dlja sravnitel’nogo i ob’jasnitel’nogo slovarja ruskogo jazyka i drugich slawjanskich narečij” [„Izvestija”, 1852, s. 14–21, 65–70, 113–120, 186–192] i dotyczyły głównie zapożyczeń w dialektach. Badania nad zapożyczeniami były w znacznym stopniu inspirowane przez Izmaïła I. Srezniewskiego, który uważał, że wyrazy cudzoziemskie (*иноземные слова*) mają ważne znaczenie dla historii języka [Котляревский, 2010, s. 178; Карский, 1926, s. 48].

* Instytut Filologii Rosyjskiej i Ukraińskiej, Wydział Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań; e-mail: maw@amu.edu.pl.

Jednym z pierwszych badaczy zapożyczeń polskich w rosyjskim słownictwie gwarowym był Piotr Dubrowski – polonista, leksykograf, autor dwujęzycznych słowników (polsko-rosyjskiego i rosyjsko-polskiego), który w „Izvestijach” zamieścił wykaz 359 wyrazów wybranych z wymienionego wyżej słownika i opatrzył swoimi uwagami [Дубровский, 1852, s. 49–65]. Autor traktował te wyrazy z pewną ostrożnością, nazywając podobnymi do polskich (*schodnye s pol'skimi*), ale z poprzedzającej wykaz krótkiej notatki wynika, że uważał je za zapożyczenia. Wśród zapożyczeń zwraca uwagę spora grupa wyrazów mających polskie odpowiedniki, które stanowią dziedzictwo prasłowiańskie lub są wyrazami ogólnosłowiańskimi, na przykład **вир** ‘miejsce spadku wody przy młynie wodnym’, pol. *wir* ‘ruch obrotowy wody, miejsce tego ruchu’, prasł. **virь*; **зать** ‘tama, grobla’, pol. *gać* ‘grobla z faszyny lub drzewa’, prasł. **gatь*; **звездать** ‘brudzić, mazać’, pol. *gwazdać* ‘bazgrać, mazać’, prasł. **gvazdati*; **конать** ‘umierać’, pol. *konać* ‘ts.’, prasł. **konati*; **кривда** ‘fałsz, obłuda’, pol. *krzywda* ‘niesprawiedliwość’, stpol. ‘fałsz, nieprawda’ [Reczek, 1968, s. 173], prasł. **krivьda*; **купа** ‘stos, sterta’, pol. *kupa* ‘ts.’, prasł. **kupa*; **лазня** ‘pomieszczenie do kąpania się’, pol. *łaźnia* ‘ts.’, prasł. dial. **lazьńa*; **личить** ‘liczyć’, pol. *liczyć* ‘ts.’, prasł. **ličiti*; **надея** ‘nadzieja’, pol. *nadzieja* ‘ts.’, prasł. **naděja*; **смажить** ‘piec, prażyć, przypiekać’, pol. *smażyć* ‘ts.’, prasł. dial. **smažiti*; **слата, слота** ‘szaruga, mokry śnieg’, pol. *ślota* ‘niepogoda, plucha’, prasł. **slota*; **тло** ‘dno ulla’, stpol. *tło* ‘podłoga, posadzka’ [Reczek, 1968, s. 506], dial. ‘dno pieca, paleniska, kominka’ [Karłowicz, 1910–1911, t. V, s. 403], prasł. **tylo*; **шата** ‘szata, sukienka na ikonie’, pol. *szata* ‘odzienie, strój’, prasł. **šata* itp. Wymienionych wyrazów nie można oczywiście zaliczyć do zapożyczeń z polskiego. Dla większości wyrazów gwarowych trafnie wskazano źródło zapożyczenia. Trzeba jednakże zaznaczyć, że Dubrowski więcej uwagi poświęcał zgodności formalnej zestawianych rosyjskich i polskich wyrazów niż ich stronie semantycznej. Niektóre wyrazy błędnie włączono do grupy zapożyczeń z polskiego, na przykład: *лямешка* ‘potrawa z mąki okraszona słoniną, prażucha’ smol. *лемешка* ‘ts.’ kostr., brian. [SRNG, t. 16, s. 349] jest wyrazem znanym także w języku ukraińskim *лемішка* i białoruskim *лямешка*, a w polskim regionalizm *lemieszka* ‘ts.’ zapożyczeniem wschodniosłowiańskim [Brückner, 1970, s. 294; Sławski, 1952–1982, t. IV, s. 148; Vasmer, t. II, s. 480]. Wyraz *рубаша* ‘człowiek prosty niżnonowogr., występujący też w innych dialektach, *рубаша* ‘człowiek prostoduszny, szczerzy’ [SRNG, t. 35, s. 216], por. *парень-рубаша* [Dal, t. IV, s. 106], został zapożyczony z rosyjskiego do polskiego, a nie na odwrót [Brückner, 1970, s. 466], pol. *rubacha* ‘człowiek otwarty, swobodny’ stał się podstawą derywatów: *rubaszny*, *rubaszenie*, *rubaszność*. Wyraz *пудить* ‘walać, mazać, czernić’ arch.

nie jest polonizmem, a jego prototypem polski czasownik *brudzić*, ale wyrazem rodzimym, por. strus. *pydumu* ‘barwić na czerwono; hańbić, plamić; naruszyć, łamać’ [SRJ XI–XVII, t. 22, s. 234], dial. *pydumь* ‘mazać krwią, sadzą; psuć’ [SRNG, t. 35, s. 233]. Do polonizmów zaliczono wyraz *чабан* ‘pastuch, owczarz’ kursk., który w polskim, rosyjskim i ukraińskim jest turcyzmem [Brückner, 1970, s. 71; Vasmer, t. IV, s. 308; Szypowa, s. 369]. Jeżeli chodzi o zasięgi geograficzne wyrazów z wykazu Dubrowskiego, to najliczniej są reprezentowane zapożyczenia z obszaru części europejskiej Rosji, byłych guberni: orłowskiej, tulskiej, riazańskiej, a zwłaszcza kurskiej i smoleńskiej, czyli terenu dzisiejszych gwar południoworosyjskich – stanowią one około 55%, z obszaru gwar północnorosyjskich pochodzi około 19% zapożyczeń, natomiast z gwar środkoworosyjskich około 22%, z czego większość to wyrazy pskowskie, nowogrodzkie i twerskie. Niewiele jest w omawianym wykazie wyrazów z gwar moskiewskich. Są to następujące wyrazy:

1. *блукаться* ‘włóczyć się, wałęsać się’ Dubrowski zestawia z pol. *bląkać się* ‘chodzić, szukając drogi, wyjścia, włóczyć się, tułać się’; *блукаться* [SRNG, t. 3, s. 32] ma szerszy zasięg geograficzny niż *блукать(ся)* ‘włóczyć się, objać się’ [SRNG, t. 3, s. 31], z którym zwykle się go łączy [Anikin, t. 3, s. 268], por. też *заблукаться* ‘pomylić drogę’ zach., pld., *заблукаться* ‘ts.’ psk. [SRNG, t. 9, s. 260]; pol. *bląkać się* i ros. *блукаться* należą do słownictwa prasłowiańskiego, natomiast *блукаться*, mimo bliskości semantycznej z *блукаться*, jest tworem gwarowym rosyjskim.

2. *гмыра* ‘człowiek sprytny, przebiegły’ Dubrowski łączy z pol. *gmeracz* ‘szperacz, poszukiwacz’; w pol. poświadczona forma *gmera* ‘skapiec, kutwa’ [SW, t. I, s. 854], w stpol. *gmerać, gmyrać* ‘grzebać się, ruszać się, roić’ od XV wieku [Sstp, t. II, s. 434], *gmerać, gmyrać* ‘grzebać, szperać, szukać’ [SP XVI, t. VII, s. 444; Sławski, 1952–1982, t. I, s. 298], wyraz zapożyczony do ros. *гмырыти* ‘podglądać, przewąchiwać, dowiadywać się (?)’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 4, s. 40], dial. *гмырить* ‘grzebać się, guzdrać się’ psk., twer., ‘podglądać, dowiadywać się’ nowogr., *гмыра* ‘człowiek nieruchawy, powolny’ psk., ‘człowiek małomówny, wybredny’ nowogr., *гмыря* ‘człowiek ponury, zamknięty’ [SRNG, t. 6, s. 233–234]; *Гмыра* jako nazwa osobowa od XVII wieku na pld.-zach. Rusi [Тупиков, s. 163]; *гмыра* do gwar moskiewskich mógł przejść z zachodnich gwar środkoworosyjskich; niewykluczone *deverbativum* w ros.; *гмыр* ‘gdera, zrzęda; spryciarz’ wiąże Vasmer ze stpol. *gmyrać* [Vasmer, t. I, s. 419].

3. *жалиться* ‘uskarżać się, narzekać’, zdaniem Dubrowskiego z pol. *żalić się* ‘ts.’, w strus. *жалитися* ‘boleć, smuć się’ od XV wieku, ‘uskarżać się’ od

XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 5, s. 71], dial. *жалиться* ‘cierpieć z bólu; jęczeć’ [SRNG, t. 9, s. 64]; wyraz prasł. **žaliti sę* ‘skarżyć się, żalić’.

4. *клянчить* ‘wypraszać, żebrać’ zestawia Dubrowski omyłkowo z pol. *ślęczyć* ‘trudzić się, wykonując nużącą pracę’ zamiast *klęczyć* ‘wspierać się na zgiętych kolanach’ od XVI wieku [Sstp, t. III, s. 287], zapożyczonego do ros. *кленчить* ‘ts.’ od XVIII wieku [Vasmer, t. II, s. 259; Czernych, t. I, s. 405], wsp. *клянчить* ‘natrętnie żebrać’; w dial. także w innych znaczeniach, *клянчить* ‘targować się zawzięcie; gadać, głądzić’ [SRNG, t. 13, s. 330].

5. *кошёлка* ‘pleciona torba, sakwa’ według Dubrowskiego z pol. *koszałka* ‘rodzaj plecionego koszyka’; w ros. *кошелка* ‘niewielki koszyk’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 7, s. 393], wsp. *кошёлка* ‘ts.’, dial. *кошёлка* ‘duży kosz’ riaz., ‘kobiałka, koszalka’ woron., jarosł. [SRNG, t. 15, s. 144]; derywat od dial. *кошела* ‘kosz’ [Dal, t. II, s. 181–182; SRNG, t. 15, s. 143].

Badaniem gwar moskiewskich zajmował się Wasilij I. Czernyszew [Чернышев, 1900], pierwszy redaktor siedemnastotomowego słownika rosyjskiego języka literackiego, który na początku XX wieku ogłosił rozprawę o gwarze kilku wsi położonych około 40 km na północny zachód od Moskwy. W dołączonym do rozprawy słowniku liczącym ponad 1000 wyrazów znajduje się kilkanaście polonizmów:

1. *бардадым* przen. ‘rosły, silny mężczyzna’ z pol. *bernardyn*, *barnadyn* ‘członek zakonu franciszkanów, obserwant’ od XVI wieku [SP XVI, t. II, s. 47] do ros. *бернадин* od XVI wieku, *барнадин* od XVIII wieku [Witkowski, 2006, s. 14], dial. *барнадын* ‘ts.’ smol. i *бардадым* – forma rozpowszechniona o różnicowanym znaczeniu [SRNG, t. 2, s. 112, 119]. Por. notkę Trubaczowa u Vasmera [Vasmer, t. I, s. 126].

2. *дикон* ‘ziele używane do sporządzenia wywaru leczniczego’ z pol. *dekokt* ‘wywar’ od XVI wieku [SP XVI, t. V, s. 575] do ros. *декокт* ‘ts.’ od XVII wieku [Witkowski, 2006, s. 41], w dial. *декох*, *декон* ‘roślina Comarum palustre’ smol., *декон* ‘wywar z ziół, dekokt’ tul., orł., kałus. [SRNG, t. 7, s. 338].

3. *либарда* ‘halabarda’ z pol. *helabart*, *helabarta* ‘siekiera z grotem’ od XVI wieku [Sstp, t. II, s. 536], dawn. *alabarda* do ros. *алебарда* ‘ts.’ od XVI wieku [Witkowski, 2006, s. 4], *алебард*, *алебарда* ‘ts.’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 1, s. 27]; broń używana w Rosji przez straż miejską do połowy XIX wieku. SRNG nie notuje. Według Vasmera [t. I, s. 70] i Szanskiego [t. I, s. 74] pożyczka z francuskiego.

4. *нарушиться* ‘przestać istnieć, działać’ z pol. *naruszyć* ‘uszkodzić, nadpsuć’ od XV wieku [Sstp, t. V, s. 92], wsp. *naruszyć* ‘zepsuć, uszkodzić’, do ros. *нарушити* ‘ts.’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 10, s. 226], dial. *нарушаться*,

нарушиться ‘rozpadać się, rozsypanywać się’ arch., twer., kostr., ‘zepsuć się’ arch. [SRNG, t. 20, s. 139].

5. *особливо* ‘osobliwie, szczególnie’ z pol. *osobliwie* ‘ts.’ od XV wieku [Sstp, t. V, s. 655] do ros. *особливе* od XVI wieku, *особливо* od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 13, s. 125], dial. *особливо* ‘ts.’ wiac. [SRNG, t. 24, s. 38].

6. *почта* ‘poczta’ z pol. *poczta, poszta* od XVI–XVII wieku [Brückner, 1970, s. 424; Bańkowski, 2000, t. 2, s. 652] do ros. *почта* od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 18, s. 79]. Por. też Vasmer [t. III, s. 348] i Czernych [t. II, s. 63].

7. *рестовать* ‘aresztować’ z pol. *arestować, aresztować* ‘zatrzymać osobę; zająć majątek’ od XVI wieku [SP XVI, t. I, s. 212–213] do ros. *арестовать, арештовать* ‘zatrzymać, uwięzić’ od XVII–XVIII wieku [Witkowski, 2006, s. 7; SRJ XVIII, t. 1, s. 89], dial. *рестовать* ‘ts.’ włodz., jarosł. [SRNG, t. 35, s. 75]. Por. Vasmer [t. I, s. 85].

8. *торфа* ‘torf’ z pol. *torf* ‘ts.’ [Linde, 1807–1814, t. V, s. 538], dial. *torfa* ‘ts.’ [Karłowicz, 1910–1911, t. V, s. 412] do ros. *торф* ‘ts.’ od XVIII wieku [Czernych, t. II, s. 253], w dial. mosk. możliwa zmiana rodzaju, por. *изюм, иней, озноб, плуг – изюма, инея, озноба, плуга* [Iwanowa, 1969, s. 175, 358, 566, 574]. Według Vasmera [t. IV, s. 87] pożyczka z niemieckiego.

9. *фальша* ‘nieprawość, wykroczenie, wina’ z pol. *falsz* ‘kłamstwo, błędność wyroku’ od XV wieku [Sstp, t. II, s. 354] do ros. *фальшь* ‘fałsz, obłuda, oszustwo’ od XV wieku, *фальша* ‘ts.’ od XVII wieku [Vasmer, t. IV, s. 184], *фальшь, фальша* [Dal, t. IV, s. 531].

10. *фамилия* ‘miano, imię zwierzęcia, nazwa miejsca’ z pol. *familia* ‘rodzina, ród’, *familija* ‘ts.’ [SP XVI, t. VII, s. 23] do ros. *фамилия* ‘rodzina’, ‘nazwisko’ od XVIII wieku [Vasmer, t. IV, s. 184; Czernych, t. II, s. 301].

11. *фатэра* ‘mieszkanie, kwatera’ z pol. *kwatery* ‘ts.’ od XVII wieku [Sławski, 1952–1982, t. III, s. 472] do ros. *квартира* ‘ts.’ od XVII wieku [Witkowski, 2006, s. 76], *фатера* od XVII wieku [Vasmer, t. II, s. 217 s.v. квартира; Dal, t. IV, s. 583].

12. *шпиталь* ‘wychowanek domu podrzutek’ z pol. *szpital* ‘zakład opieki leczniczej’, dawn. ‘przysłupek dla bezdomnych, starych i ubogich’ od XV wieku [Boryś, 2005, s. 606], ‘dom podrzutek’ [Linde, 1807–1814, t. V, s. 553] do ros. *шпиталь* ‘szpital’ od XVII wieku [Witkowski, 2006, s. 242; Vasmer, t. I, s. 445 s.v. госпиталь; Czernych, t. I, s. 208–209].

Słownictwo gwar moskiewskich najpełniej odzwierciedla słownik Anastazji F. Wojtenko, zawierający ponad 4000 haseł [Iwanowa, 1969; Wojtenko, 1995]. Materiał leksykalny pochodzi niemal z całego obwodu moskiewskiego o powierzchni ponad 44 tys. km². Odnotowano w nim następujące polonizmy:

1. *брыль* ‘męski kapelusz słomiany’ z pol. *bryl* ‘ts.’ [SW, t. I, s. 215], dial. *bryl*, zdr. *brylik* [Karłowicz, 1910–1911, t. I, s. 124] do ros. *брыль* ‘ts.’ smol., woron., pld. [Dal, t. I, s. 132], *брыль*, *брыль* [SRNG, t. 3, s. 181, 217], możliwe pośrednictwo brus. *брыль* [ESBM, t. I, s. 389] lub ukr. *брыль* od XVIII wieku – zapożyczenie z polskiego [ESUM, t. I, s. 257].

2. *ветряк* ‘wiatrak’ z pol. *wiatrak* [Linde, 1807–1814, t. VI, s. 186] do ros. *ветряк* ‘ts.’ kursk. [Opyt, s. 33], pld. [Dal, t. I, s. 335], w SRNG brak.

3. *закать* ‘okopywać, obsypywać skopaną ziemią ziemniaki’ z pol. *hakać* ‘okopywać’ [SW, t. II, s. 8], SRNG nie notuje.

4. *галдарея* ‘kryty ganek przed budynkiem wiejskim’ z pol. *galeria* ‘kryty ganek, krużganek, rodzaj podłużnego balkonu’ od XVII wieku [Brückner, 1970, s. 133] do ros. *галерея* ‘długie kryte przejście’ od XVII wieku, posp. *галдарея* od XVIII wieku [SRJ XVIII, t. 5, s. 84; Vasmer, t. I, s. 386; Czernych, t. I, s. 178], dial. *галдарея* ‘wąskie przejście wzdłuż ścian z poręczami; przed wejściem do domu lub budynków gospodarczych’ arch., jarosl., wołog. [SRNG, t. 6, s. 107].

5. *ганка* ‘stopień, element schodów’ z pol. *ganek* ‘przybudówka przed wejściem do budynku’ od XV wieku [Boryś, 2005, s. 154] do ros. *ганка* ‘balasek’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 4, s. 10], *ганка* ‘galeria, balkon’ od XVIII wieku [SRJ XVIII, t. 5, s. 88], dial. *ганка*, *ганок* ‘przybudówka, ganek’ pld., zach. [Dal, t. I, s. 344], ‘stopień na ganku’ smol. [SRNG, t. 6, s. 135].

6. *гарница* ‘garniec, miara objętości’ z pol. *garniec* ‘miara objętości’ od XVI wieku [Boryś, 2005, s. 156] do ros. *гарнец* ‘ts.’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 4, s. 11], dial. *гарец* ‘ts.’ zach., pld. [SRNG, t. 6, s. 140], co do zmiany rodzaju, por. wyżej *торфа*.

7. *гачка* ‘motyka z dwoma lub trzema zębami’ z pol. *haczka* ‘motyka do wybierania kartofli’ [SW, t. II, s. 2], w SRNG brak.

8. *зараз* ‘zaraz, za chwilę’ z pol. *zaraz* ‘ts.’ od XVI–XVII wieku [Boryś, 2005, s. 730] do ros. *зараз* ‘od razu’ od XVI–XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 5, s. 285], w dial. *зараз* ‘ts.’ [SRNG, t. 10, s. 376] szeroko rozpowszechniony.

9. *кавалок* ‘kawałek, kęs’, *окавалок* ‘duży ułomek, kawał’ z pol. *kawałek* ‘niewielka część, ułomek’ od XVI wieku [Boryś, 2005, s. 224] do ros. *кавалок* ‘kawałek, kawał’ pld., zach. [Dal, t. II, s. 71; SRNG, t. 12, s. 289], w gwarach rozpowszechniony; *окавалок* w SRNG brak; inicjalna samogłoska jak w dial. *оророх* ‘goroχ’ [Iwanowa, 1969, s. 307]. Por. też Vasmer [t. II, s. 152].

10. *камаши* ‘ocieplane damskie buciki’ z pol. *kamasze* ‘sukienne okrycie na nogi, noszone do niskiego obuwia, chroniące przed zimnem’, ‘buty męskie z cholewką’ od XVIII wieku [Linde, 1807–1814, t. I, s. 941; Sławski, 1952–1982, t. II, s. 36] do ros. *камаши* ‘ochronne cholewki opinające nogę, getry’ [Dal, t. II,

s. 80], wsp. przest. *камаши* ‘ts.’, dial. *камаши* ‘trzewiki, sztyblety’ psk., smol., tul., jarosł., ‘damskie buciki’ don. [SRNG, t. 13, s. 15].

11. *коновал* ‘kastrator’ z pol. *konowal* ‘weterynarz’ od XVII wieku [Linde, 1807–1814, t. I, s. 1071; Brückner, 1970, s. 253; Sławski, 1952–1982, t. II, s. 426] do ros. *коновал* ‘ts.’ od XVI wieku [Szanski, t. II, s. 260], *коневал* od XVI wieku, *коновал* od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 7, s. 270, 279], w SRNG brak. Por. Vasmer [t. II, s. 311].

12. *макуха* ‘wytloczyny nasion oleistych’ z pol. *makuch* ‘wyciśnięte nasiona maku albo innych roślin oleistych’ od XV wieku [Sstp, t. IV, s. 145], dial. *makuch*, *makucha* ‘ts.’ [Karłowicz, 1910–1911, t. III, s. 102] do ros. *макуха* ‘ts.’ [Dal, t. II, s. 292], kursk., smol., woron., don. [SRNG, t. 17, s. 315], co do rodzaju, por. wyżej *гарница*, *торфа*.

13. *охолонуть* ‘ostygnąć, oziębic’ z pol. *ochłonać* ‘ostygnąć, uspokoić się’ od XVIII wieku [Boryś, 2005, s. 378] do ros. *охолонуть* ‘ostygnąć’ [Dal, t. II, s. 772], dial. *охолонуть* ‘ts.’ psk., kursk., woron., don. [SRNG, t. 25, s. 44].

14. *пан* ‘męski osobnik ważki’ z pol. *pan* ‘pan, mężczyzna, gospodarz’ od XIII wieku [Boryś, 2005, s. 410] do ros. *пан* ‘człowiek znamienity, wielmoża, pan’ od XV wieku [SRJ XI–XVII, t. 14, s. 143], w dial. nazwa przeniesiona na różne okazy flory i fauny: *пан* ‘nazwa grzyba’ wołog., jarosł., ‘gatunek łososia’ arch. [SRNG, t. 25, s. 192].

15. *потылица* ‘włosy na tylnej części głowy, na karku’ z pol. *potylicyca* ‘tył głowy’ od XVI wieku [Boryś, 2005, s. 472] do ros. *потылица* ‘tył głowy, kark’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 18, s. 33], dial. *потылица* ‘ts.’ smol. [Opyt, s. 174; SRNG, t. 30, s. 321].

16. *ручник* ‘ręcznik’ z pol. *ręcznik* ‘ts.’ od XVI wieku [SP XVI, t. XXXVI, s. 228] do ros. *ручник* ‘ts.’ od XVI wieku [SRJ XI–XVII, t. 22, s. 264], dial. *ручник* ‘ts.’ [SRNG, t. 35, s. 283] w gwarach powszechny.

17. *рыдван* ‘długi wóz do przewozu snopów siana’ z pol. *rydwan* ‘duży wóz’ [Linde, 1807–1814, t. V, s. 153] do ros. *рыдван* ‘duża karetka’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 22, s. 273], dial. *рыдван* ‘duży wóz do przewozu snopów’ [SRNG, t. 35, s. 303], wyraz rozpowszechniony. Por. Vasmer [t. III, s. 527].

18. *саян* ‘rodzaj codziennej sukni, sarafan’ z pol. *sajan* ‘płaszcz, strój odświętny’, ‘krótka płaszcz, kurtka żołnierska’ od XVI wieku [Brückner, 1970, s. 479; Reczek, 1968, s. 437] do ros. *саян* ‘rodzaj kobiecej odzieży’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 23, s. 68], dial. *саян* ‘sarafan, spódnica’ kursk., smol., twer. [SRNG, t. 36, s. 160]. Por. Vasmer [t. III, s. 567].

19. *сбруга* ‘uprzęż końska’ z pol. *zbroja* ‘uzbrojenie, broń; pancierz’, ‘narzędzia, sprzęt’ od XIV wieku [Boryś, 2005, s. 734] do ros. *сбруя* ‘uzbrojenie, broń,

zbroja’ od XVI wieku, ‘uprząż końska’ od XVII wieku [SRJ XI–XVII, t. 23, s. 89], w dial. *сбрыга* ‘uprząż końska’ pld., ural., a także *сбрыда* arch., *сбруна* wolog., *сброя* don. [SRNG, t. 36, s. 188]. Por. Vasmer [t. III, s. 568; Czernych, t. II, s. 142].

20. *сортовать* ‘rozdzielać, segregować’ z pol. *sortować* ‘dobierać, porządkować’ [SW, t. VI, s. 269] do ros. dial. *сортовать* ‘ts.’ od końca XIX wieku kałus., ural. [SRNG, t. 40, s. 37], wsp. *сортировать*.

21. *танок* ‘korowód taneczny, taniec’ z pol. *tanek* ‘taniec’ od XVI wieku [Brückner, 1970, s. 565; Reczek, 1968, s. 502] do ros. *танок* ‘taniec’ od XVIII wieku [Witkowski, 2006, s. 208], dial. *танок* ‘korowód, taniec z przyśpiewkami’ [SRNG, t. 43, s. 264] rozpowszechniony w gwarach pld. Por. Vasmer [t. IV, s. 18].

22. *фарамыга* ‘framuga okienna, wnęka’ z pol. *framuga* ‘zagłębienie w murze z otworem na drzwi lub okno’ od połowy XVIII wieku [Linde, 1807–1814, t. I, s. 657; Bańkowski, 2000, t. 1, s. 384] do ros. *фрамуга* ‘zewewnętrzna rama okienna’ od połowy XVII wieku [Witkowski, 2006, s. 223], ‘górną część ramy okiennej lub drzwiowej’ [Dal, t. IV, s. 538]. Por. Vasmer [t. IV, s. 205].

23. *шлѣнский* – w wyrażeniu *шлѣнские сапоги* ‘walonki z wełny’ z pol. *szląski* ‘śląski’ [Linde, 1807–1814, t. V, s. 552] do ros. *шлѣнский* w nazwie rasy owiec sprowadzonej za Piotra I do Rosji: *шлѣнская овца* [Dal, t. IV, s. 639].

Analiza materiału słownikowego pozwala na sformułowanie kilku wniosków. W początkowym okresie badań nad polonizmami w dialektach rosyjskich identyfikacji zapożyczeń dokonywano głównie na podstawie zewnętrznego podobieństwa i bliskości semantycznej zestawianych wyrazów w obu językach. Zastosowanie takiego podejścia w celu ustalenia zasobu polonizmów w pierwszym pełnym rosyjskim słowniku gwarowym okazało się niewystarczające i w wielu wypadkach zawodne. W wykazie zapożyczeń polskich wybranych z tego słownika przez P. Dubrowskiego są jedynie dwa wyrazy: *змыра* i *клянчить*, które można z pewnymi zastrzeżeniami zaliczyć do polonizmów w gwarach moskiewskich. Niewielka liczba wyrazów z tych gwar jest wynikiem niedoskonałości korespondencyjnej metody zbierania materiału leksykalnego, przyjętej przez twórców słownika. Nieco więcej polonizmów zawiera materiał pochodzący z sześciu podmoskiewskich wsi. Przeważają tu wyrazy przejęte do słownictwa gwarowego z języka ogólnego, na przykład *дикоп*, *либарда*, *почтва*, *рестовать*, *фальша*, *штиталь*. Obraz polonizmów w gwarach moskiewskich dość wiernie ukazuje materiał słownika A. Iwanowej Wojtenko. Jest to grupa 23 wyrazów, wśród których są przede wszystkim rzeczowniki, trzy czasowniki: *закать*, *охолонуть*, *сортовать*, przymiotnik *шлѣнский* i przysłówek *зараз*. Do polonizmów należących wyłącznie do gwar moskiewskich można zaliczyć wyrazy *закать* i *гачка*. Większość wyrazów została zapożyczona do języka ogólnorosyjskiego w XVII

i XVIII wieku, a następnie przeszła do gwar, na przykład: *галдарея, ганка, ка-машии, коновал, потылицца, рыдван, саян, сбруга, танок*. Są to wyrazy znane także innym gwarom rosyjskim. Część z nich przeszła zapewne do słownictwa gwar moskiewskich z sąsiednich gwar zachodnich lub południowych, na przykład: *брыль, ветряк, кавалок, макуха*. W wypadku pojedynczych wyrazów nie można wykluczyć pośrednictwa ukraińskiego lub białoruskiego. Dla pewnej grupy wyrazów, przejętych do języka polskiego z niemieckiego, francuskiego, włoskiego i łaciny, języki te pełniły rolę pośrednika w zapożyczaniu ich do rosyjskiego. Porównanie liczby zanalizowanych polonizmów z liczbą wyrazów polskich w gwarach smoleńskich, briańskich, pskowskich i twerskich, w których jest ich najwięcej, wskazuje, że język polski w niewielkim stopniu przyczynił się do powiększenia zasobu słownictwa gwar moskiewskich.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

arch.	– archangielski	psk.	– pskowski
brian.	– briański	riaz.	– rizański
brus.	– białoruski	ros.	– rosyjski
dawn.	– dawny	smol.	– smoleński
dial.	– dialekt, dialektyczny	stpol.	– staropolski
don.	– doński	strus.	– staroruski
jarosł.	– jarosławski	s.v.	– sub voce
kałus.	– kałuski	ts.	– to samo
kostr.	– kostromski	tul.	– tulski
kursk.	– kurski	twer.	– twerski
mosk.	– moskiewski	ukr.	– ukraiński
niżnonowogr.	– niżnonowogrodzki	ural.	– uralski
orł.	– orłowski	wiac.	– wiacki
płd.	– południowy	włodz.	– włodziński
pol.	– polski	wołog.	– wołogodzki
posp.	– pospolity	wsp.	– współczesny
prasł.	– prasłowiański	zach.	– zachodni
przen.	– przenośnie	zdr.	– zdrobnienie
przest.	– przestarzały		

Słowniki

- Anikin – Аникин Александр Е., 2007, *Русский этимологический словарь*, вып. 1, Рукописные памятники Древней Руси, Москва.
- Czernych – ЧЕРНЫХ Павел Я., 1994, *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, т. I–II, изд. 2-е, Русский язык, Москва.
- Dal – Даль Владимир, 1798–1801, *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. I–IV, Русский язык, Москва.
- ESBM – МАРТЫНАЎ Віктар У., рэд., 1978, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, т. 1, Навука і тэхніка, Мінск.
- ESUM – МЕЛЬНИЧУК Олександр С., ред., 1982–2012, *Етимологічний словник української мови*, т. 1–6, Наукова думка, Київ.
- Iwanowa – ИВАНОВА Анастасия Ф., 1969, *Словарь говоров Подмоскoвья*, МОПИ, Москва.
- Oпыт – Востоков Александр Х., Коркунов Михаил А., ред., 1852, *Опыт областного великорусского словаря, изданный Вторым отделением Имп. Академии наук*, Типография Имп. Академии наук, Санкт-Петербург.
- Wojtenko – ВОЙТЕНКО Анастасия Ф., 1995, *Словарь говоров Подмоскoвья*, вып. 1, изд. 2-е, МПУ, Москва.
- SCRJ – *Словарь церковнославянского и русского языка, составленный Вторым отделением Имп. Академии наук*, 1847, т. I–IV, Типография Имп. Академии наук, Санкт-Петербург.
- SP XVI – MAJENOWA Maria Renata, REPOWSKI Franciszek, MROWCEWICZ Krzysztof., red., 1966–2012, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, т. I–XXXVI, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- SRJ XI–XVII – БАРХУДАРОВ Степан Г., ред., 1975, *Словарь русского языка вв.*, вып. 1, Наука, Москва.
- SRJ XVIII – СОРОКИН Юрий С., ред., 1984, *Словарь русского языка XVIII века*, вып. 1, Наука, Ленинград.
- SRNG – ФИЛИН Федот П., ред., 1965, *Словарь русских народных говоров*, вып. 1, Наука, Москва.
- Sstp – URBAŃCZYK Stanisław, red., 1953–2002, *Słownik staropolski*, т. I–XI, Kraków–Warszawa.
- SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, red., 1900–1927, *Słownik języka polskiego (tzw. Słownik war-*

- szawski), t. I–VIII, reprint: Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1952–1953.
- Szanskij – ШАНСКИЙ Николай М., ред., 1963, *Этимологический словарь русского языка*, t. I, Издательство Московского университета, Москва.
- Szipowa – ШИПОВА Елизавета Н., 1976, *Словарь тюркизмов в русском языке*, Наука, Алма-Ата.
- Tupikow – ТУПИКОВ Николай М., 1903, *Словарь древнерусских личных собственных имен. Записки Отделения русской и славянской археологии Имп. Русского археологического общества*, t. VI, Типография И.Н. Скороходова, Санкт-Петербург.
- Vasmer – ФАСМЕР Макс, 1964–1973, *Этимологический словарь русского языка*, перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачева, t. I–IV, Прогресс, Москва.

BIBLIOGRAFIA

- BAŃKOWSKI Andrzej, 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- BORYŚ Wiesław, 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- BRÜCKNER Aleksander, 1970, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- KARŁOWICZ Jan, 1910–1911, *Słownik gwar polskich*, t. I–VI, Akademia Umiejętności, Kraków.
- LINDE Samuel Bogumił, 1807–1814, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, reprint: Wydawnictwo Gutenberg Print, Warszawa 1994.
- RECZEK Stefan, 1968, *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- SŁAWSKI Franciszek, 1952–1982, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I–V, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- WITKOWSKI Wiesław, 2006, *Nowy słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*, wyd. II rozszerzone, Universitas, Kraków.
- Чернышев Василий И., 1900, *Сведения о народных говорах некоторых селений Московского уезда*, Сборник Отделения русского языка и сло-

- всности Имп. Академии наук, t. 68, nr 3, Типография Имп. Академии наук, Санкт-Петербург (słownik s. 110–163).
- ДУБРОВСКИЙ Петр П., 1852, *Областные великорусские слова сходные с польскими*, „Известия Имп. Академии наук по Отделению русского языка и словесности”, t. I, Санкт-Петербург, s. 49–65.
- „Izvestija”, 1852, *Материалы для сравнительного и объяснительного словаря русского языка и других славянских наречий*, t. I., s. 14–21, 65–70, 113–120, 186–192.
- КАРСКИЙ Евфимий Ф., 1926, *Очерк научной разработки русского языка в пределах СССР*, Сборник Отделения русского языка и словесности Академии наук СССР, t. 101, nr 1, Издательство АН СССР, Ленинград.
- КОТЛЯРЕВСКИЙ Александр А., 2010, *Древняя русская письменность: Опыт библиологического изложения истории ее изучения. Общее историческое обозрение. История изучения древнеславянского и древнерусского языков и письма*, изд. 2-е, КРАСАНД, Москва.
- СОРОКОЛЕТОВ Федор П., ред., 2001, *История русской лексикографии*, Наука, Санкт-Петербург.

Marian Wójtowicz

О ЗАПОЖЫЧЕНИЯХ ПОЛЬСКИХ В СЛОВНИКТИВЕ ГВАР ОКОЛИС МОСКВЫ

Streszczenie

Autor analizuje 35 wyrazów zapożyczonych z języka polskiego do gwar okolic Moskwy. Większość z nich została przejęta z języka polskiego przez rosyjski język literacki w XVII–XVIII wieku, a następnie dostała się do gwar. Część zapożyczeń weszła do gwar moskiewskich z języka polskiego przez sąsiednie gwary zachodnie i południowe. W porównaniu z zapożyczeniami w innych gwarach rosyjskich wpływ języka polskiego na gwary moskiewskie był niewielki.

ON POLISH LOANWORDS IN THE DIALECTS OF THE MOSCOW AREA

Summary

The author analyses 35 words borrowed from Polish in the dialects of the Moscow area. The majority were borrowed from Polish by the Russian literary language of the 17th–18th centuries and subsequently entered the dialects. Some of the borrowings were adopted from the neighbouring Western and Southern dialects. In comparison to the borrowings of other Russian dialects, the influence of the Polish language on the Moscow dialects was insignificant.